

szívük mélyéből feltörő kacagástól. Jászay fulladozott, Pálffy nevéttében lelökte a padvégén kacagó Tiszay Dezsőt a földre, Szabó Anti ugrált s Nyilasy Matyi acsalkodott s a könnyei potyogtak. Ki tudna egy ilyen jelenetet híven leírni...

Ha Jászaynak Pálffy évek múlva is odasugta, hogy: »kézben van kéretn« legkomolyabb próbái közben is hathatózni kezdett s a többi tagok nem bírták elképzelni, mi nevetnivaló van komoly jelenés közben.

Elbucszva a lelkes diákseregtől s a jeles bortermő S. A. Ujhelytől a »bikavér« hazájába Egerbe mentünk, ahol Nácit megint azon nagy feladat elé állítá a közönség ridegsége, hogy Uram Isten! hogy és miből viszem társulatomat Aradra? Még a csillagdába is felment megkérdezni a csillagokat: fejtsek meg a talányt, És megjött a válasz: »Eridj Náci Aradra, csináld meg a téli bérletet — az kiránt a bajból. — És igazuk volt a csillagoknak.

Ugy, de mielőtt Aradra bementünk volna, pár heti előkészítőre Békés-

gyulára ruccantunk s ezt nem is bántuk meg, mert e kis fészek igazán úgy viselkedett, hogy e rövid idő alatt többet adott, mint a többi ős-szes nyári állomás és Náci oly kedvre kapott, hogy délutánonként le is ült krajeárokban alsózni, ami nála a rendes lekiállapotot jelentette.

Boldogan vonultunk be Aradra, az égés után újraépített, szép barockizlésben kiképzett színház megnyitására. Volt élőkép, himnusz, lelkes előjáróbeszéd, nagy és hazafias lelkesedéstől tomboló közönség és csak az volt lehangoló a nagy ünnepély után, hogy élőképünk legszebb virágai a búbajos szépségű Hegyessy Marit a »Nemzeti Színház« elragadta tőlünk, aki ez évben Pálffy György és Németh József után a harmadik volt, akít Budapest magához ragadott és ő igazán a Náci neveltje volt.

Amennyire fájt is ez a tagragadozás Nácinak, épp olyan büszke is volt rá, hogy Pest az ő társulatától szedegeti a tagokat.

Aradon három kellemes évet töl-

tött Náci, mignem elérte szivevágát, elnyerve Budát, Temesvár és Pozsonyt. Életcélja egy budai állandó színház létesítése volt; de — sajnos — ezt nem érthette meg, mert a közbejött világégés annyira kedvét szegte, hogy lemondott az igazgatósról és nyugalomba vonult; de nyugalmát hamarosan kenyérgondok zavarták meg. Öreg fejjel kis hivatalt vállalt s így tengette életét, mignem mindnyájunk nagy fájdmárára magához hívta a Teremtő.

A ház, ahol a „Bánk-bán“ született

Egyszer, néhai drága Justh Zsigával kint ülven a szentetornyai, kuria ámbitusán, mesélt nekem nagyszerű utazásokról, pompás városokról, világhíres emberekről. A rajongó gyerek lázas érdeklődésével hallgattam és naivul kérdeztem, hogy jutott mindezekhez?

— A véletlentől függ minden.

Későbbi esztendő folyamán hányszor, de hányszor jutott eszembe ez

az egyszerű magyarázat! A véletlen ragadott engem is: idegen országokat ösmertetett meg, éltem tündérvárosokban, összehozott nagyszerű emberekkel. Sok nagy dologhoz vezetett a véletlen keze. Az is véletlen, hogy falusi unalmamban régi kincses katicatok között kutatván, egy könyvecske akadt a kezembe. *E. Kovács* Gyula, Erdély bálványozott tragikusának hagyatékából való, az ő nevére dedikálta *Leővey* Klára, hűséges barátja és munkatársa *Teleki* Blankának, akivel együtt ülték Kuffsteint is. Apró pedáns betűk...

Régi színészekről szóló intim följegyzések. Az uttörőkről. És köztük találtam pontos leírását, helyrajzát annak a háznak, ahol *Katona* József a Bánk bánt írta. Azt mondja az emlékező írója: »talán még most is áll!?...

Ahogy ezután Pestre mentem, tüstént nekivágtam a keresésnek és megtaláltam a szép kis empire-házat, nagy időközön által változatlanul, pontosan a leírt helyen...

Az 1800-as évek elején az Üllői-úton lévő Károly majoron épült »Zu-

dem drei Läufer«-hez címzett házban (ma a köztelek) lakott az első magyar rézmetsző művész, *Karacs* Ferenc élete párjával: Takács Éva asszonnyal, aki *Bessenyei* György unokája volt. Lelkes magyar emberek, literátusok, művészetért rajongók. Az Orczy-kertben való sétájuk után napról-napra betértek hozzájuk: *Dugonics* András, *Virág* Benedek, *Kulcsár* István, *Fejér* György. És sóhajtozának a magyar irodalom, művészet, színpártolók után. Akkor még bölesőkorát érte mindenik. A rondellában már játszottak az uttörők: *Kelemen* László lelkes actorai. Karacsék és társaságuk minden előadáson ott voltak. Csak a polgárság járta a teátrumot. A mágnások nem beszéltek hazánk nyelvét, nem is kegyelték csak a német trüppokat és még a medvebika »hetz«-cet is inkább kultiválták, mint a magyar ige első apostolait. A nemesség persze a bécsimódis mágnásokat majmolta. Egyedül a polgári elem mert nekivágni az uttalan utnak a hajóhidhoz, hogy élvezze, támogassa, istápolja a magyar művészt.

Különösen *Karacs* asszony volt lelkes hive. Ő még leánykorában, amikor kecskeméti atyafiságánál járt vizitában, látta az első színielőadást, amelynek végeztével hozzájuk voltak invitálva a színészek. A fiatal leánykára nagyon hatott az előadás szépsége, ujsága. Mélyen megindulva ült a vendégek között, elmélázva a látottakon. Minden egyes szereplőt érdeklődve vizsgált, majd bátortalanul megkérdezte.

— Miért nincs itt az az aggastyán is, aki oly megrendítően játszá rolléját?

Kotsi-Patkó János felált az asztaltól, kiment egy pillanatra és visszatérvén, ott állt Évike előtt a viharvert öreg és reszkető hangon ismételte szerepét. Majd hirtelen visszaváltozott élővalójába... Megdöbbenve az ábrázolóművészet hatalmától — egyben megingott az emberekben való hite. »Ha az ember ennyire képes a színpadon más alakot magára öltetni, nem cselekszi-e ezt a mindennapi életben is?« Rengeteg színházzal foglalkozó német művet olvassván, nemcsak méginkább barátja,

pártfogója lett a magyar színészetnek, hanem első és legkomolyabb kritikusa is. Kritikája nyomán valóságos tollharc folyt le a »Tudományos Gyűjtemény«-ben, ahol *Karacsné* bírálatára mellé állottak a legjelesebb írók és a tusából ő került ki győztesen.

Később az Üllői utról az Ötpacsirta uccába hurcolkodtak Karacsék, közvetlen a Beleznay-kert mögé. Ezt már *Déryné* is megemlíti a memoiraiban. A magyar teátristák a Hacker-szálában játszottak, könnyebb volt hát a színházbajlás. Hamarosan össze is barátkoztak a művészekkel. *Murányi* Zsigmond és felesége *Leffèbre* Terézia, *Kántorné* Engelhardt Anna, *Déryné* Széppataki Róza, *Udvarhelyi* Miklós és neje *Juhász* Julianna, *Benke* József a családjával, meg *Láng* Ádám, napos vendégei valának a Karacs-háznak.

Mikor kissé jobban megszédte magát Ferenc mester, Kultsár Istvánnal — »aki, mint tudatik, egyik leglelkeőbb sürgetője volt a magyar színészet létrejöttének« — 1806-ban közös telket vettek az Ősz uccában. Nagy

sarokfundus volt, amelyen osztozának. Karacs a reáeső részén felépítette kis emeletes házacskáját, hiven az akkori izléshez, stilushoz. (Kultsár uram rövidesen elcserélte fundusát pár száz lépéssel odább fekvő nagy gyümölcsös kertért és oda építette kuriáját, amelyben vig vendégjárások élénkítették a gazda csöndes életét. Különösen híresek voltak a névnap-i traktamentumok Szentistvánkor, amikor még a hetedik vármegyéből is tisztelkedtek kollégájuknál a literátus emberek. Később az első magyar *szerekesztő-asszonyok* egyikének otthona lett ez a kedves hajlék, ahol mindennapos látogató volt *Hajnalka* asszony komája: *Deák* Ferenc és a hatvanas évek szellemi életének színeje, ahol a bájos házi nő fényes estély keretében látta vendégül Dumast és Marié lányát, ezt az ünnepést egy albumlap őrzi, Dumas kéziratában egy Petőfi vers — a Cipruslombokból; lévén a vendéglátó ház urnője is Etelke (Bálintffy, szül. Pankotán, Aradmegyében). Megint pár évtized múltán, a helyére épült

palotában hunyta örök álmra a szemét *Csiky* Gergely.)

A maguk házában, izléses, meleg és vendégszerető otthonukban, még intenzivebb művészi és társaséletet élt a Karacs-pár. Természetes, hogy a háznál főtéma a színészet, a színház. »Mi módon lehetne meggyökereztetni a színészetet s általa virágzásra emelni a magyar művelődést? Voltak, akik a drámai fajok előadásával akarták a közönséget megnyerni s így egy csapással magyar dráma-irodalmat is teremteni.«

Ehhez a táborhoz tartoztak Karacsék maguk is és Éva asszony lelkesen buzdította a házukhoz járó és irodalomra hajlamos fiatalságot és szorgalmazá a történelmi dráma művelését. Hisz háromszorosan szolgálhatják így a magyarság ügyét: »mint színműírók, mint a feledékenységbe merült hazai történelem nagy jellemeinek festői s mint a nemzeti nyelv csinosítói!«

Az elvetett mag jó földbe hullott... Karacséknak nagy volt az új ház. Lakásuk és a műhely kevés

helyet foglalt. A fölös szobákat ingyenárendába adták kvártélyosoknak. Boldogan éltek ott a pátriárkális, rendkívül művelt familia körében az idegenből Pest városába szakadt ifju tanulók. Ott lakott *Jakab* István, a jutalmat nyert »Falusi lakodalom« szerzője és mint muzsikális ember, az akkori divatos operák fordítója. Majd *Bregyszázi*, később mérnök és debreceni rajztanár, aki a rézmetszés mesterségét tanulta Karacs Ferenctől s akivel együtt remekelte az új német színház alapkövébe készült emléklapot: »A művelődés előmozdítására«, — hisz a naiv magyar tollforgatók akkor »azt hitték, hogy az a magyar művelődés előmozdítására emeltetett; bezzeg a bécsi intézők jól tudták, hogy annak *elnyomására* épült az óriási színház, melyben a magyar színészet csak a német bérlő kegyéből működhetett olykor-olykor«.

A kvártélyoslegények harmadika fiatal jurátus volt.

Egy reggelen beköszönt Karacsékhoz egy kecskeméti civis, aki azt hallotta a fiáról, hogy a halasi vásáron,

fehér köcsögalappal a fején, medvét táncoltatott.

— Lakik itt egy *Katona Józsi* nevű korhely?

Karacsné rögtön rájött, hogy kivel van dolga, hiszen Kecskeméten (másvitt is!?) akkor még egy kalap alá vették a színészt, a csepürágót, a medvetáncoltatót és nyugodtan felelt:

— Katona József, egy becsületes ifju, igenis itt lakik.

— Én az apja vagyok. Azt hallottam, beállt komédiásnak.

— Játszik néha, de nem színész. Ő szorgalmasan tanul.

Aztán megmondta Karacsné, hogy az este is éppen játszani fog és rávette az öreg Katonát, hogy menjen velök az előadásra és a maga szemével bizonyosodjék meg róla, hogy »Józsi nem táncol kötélén«. A »Szerelem gyermek«-ét adták, egyik főrollében Katona Józseffel. Az apát is meghatotta.

— Hol tanulta ezt az a gyerek? Bizony még engöm is mögrikat!

— No, ugy-e, hogy nem komédiás?

— Már látom, hogy nem az, de azért csak gyűjjön haza, — azzal indult a szinpadra az öreg. Alig tudta Karacsné visszatartani az előadás végeztéig s akkor a megbékélt apa a fiával és az aktor-néppel betért egy áldomásra az »Aranykéz«-fogadóba...

Katona József kétizben volt a Karacs-ház lakója. 1811-ben és 1813-ban ismét visszaköltözött. Itt az egyik kis udvari kamrában írta a »Jeruzsálem pusztulásá«-t, amelyet csinosan letisztázva, apró rajzocskákkal ékesítve, a maga kéziratában ajándékozott Éva asszonynak, amely relikvia később *Karacs* Teréz nobilis gesztusából Paulay Ede révén a *Szimitanoda* bibliotékájába került. És itt írta meg a magyar drámai költészet fölülmulthatatlan remekét, a *Bánk bánt!*

1819-ben jelent meg könyvformában s az előszavában azt mondja Katona: »ötödik éve készítettem a darabot, mikor az Erdélyi Múzeumban a kolozsvári leendő játékszintől felszólítás hirdettetett. Nem volt-e pénz,

vagy, amit szégyen volna hinni, — nem találtatott valamire való munka és így a neszt csak idővel akarták meghallatni? De valójában a hire el is némult, vagy én legalább nem tudok róla.»

Hát bizony Takody János »Pártosságg tűz«-ét jobbnak találták a kincses város »műtészzei«!

1819-ben játszani akarták a rondella magyar színjátsoi, de a böles és Bécestől remegő cenzura letiltotta.

1830-ban meghalt Katona. Kilenc évre rá *Egressy* Gábor vette jutalomjátékául a Nemzeti Színházban. Halhatlan siker! Másnap a színház művészei mind fölkeresték Karacs Ferencét és kérték, mutassa meg a szerény szobáckát, ahol a világirodalom egyik legnagyobb műve született. Ott állott még elmozdulatlanul az egyszerű, tentapecsétes asztal is, amelyen Katona József rózta a betük rendét-sorát...

Lendvayné Hivatal Anikó, *Laborfalvi* Róza, *Egressy* Gábor, *Szentpétery* Zsigmond, *Fáncsy* Lajos, *Bartha* János, *Szilágyi* Pál állottak templomi meghatottsággal a fehérre

meszelt, csöndes, homályos kamarácskában...

Karacsné elmesélte, hogy halála előtt pár hónappal még meglátogatta őket; Teréz is emlékszik rá. Mindnyájokat meglepte a vidéki hivatalnok elegáns öltözködése: az ezen időben divatos sötétbarna kvekker, sárga éregombokkal. Ebédnél persze a mindig jobban fejlődő magyar irodalomról és művészetről folyt a szó. Az őt munkára serkentőknek keserűen felelte, hajdani hajlékára mutatván:

— Engem a fiui kötelesség ezen kenyeret nem hozó pályáról elűzött...

Katona fiatalon elhunyt. De örökre él Bánk! *És áll ma is, változatlanul, érintetlenül a ház, ahol írta.* A Pest emlékezetes házait könnyörtelen kegyetlenséggel romboló esákányok megkímélték.

Kell, hogy hamarosan emléktábla jelölje a *Szentkirályi-utca 18. számú* házat.

Karacs Teréz, akinek emlékiratai nyomán akadtam rá, feltétlenül megbízható forrás!

Rozsnyaj Kálmán.

Az örökké vándorló...

Mitterwurzer Frigyes

Színész utód. Apja híres operanékes, anyja kitűnő drámai színésznő. 1845. okt. 16-án küldetett ezen elővilágba. Már 18 éves korában a szent deszkákon színészkedett, néhány évig kisebb színpadokon, de már 1869—71. évben a lipcsei városi színháznak kitűnő színésze. 1871-ben a Burgszínház művésze, ahol 1879-ig marad. Laube igazgató távozásával ő is megválnak az udvari színpadtól és a Laube által kreált Stadtheaternek lesz elsőrendű tagja. Amikor Laube megválnak a színházról, őt nevezik ki művészi vezetőnek. Azután megkezdődik a nagy bolyongás. Bejárja az összes nagy német színpadokat, de nyugtalan vére nem pihen és 1894. évben ismét a Burgszínháznál találjuk. De csak egy évig tudott ott maradni, mert már a következő esztendőben megint befogott Thespis kordéjába és ismét csak vándorol.

Én a kilencevenes évek elején bámultam a Burgszínházba a nagy művészt számtalan híres szerejében. Először a harmadik Richardban láttam.